

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE TEKNİK ARAŞTIRMALAR
DERGİSİ

İbni Mühennâ Lügati'nin Bibliothèque Nationale (Paris) Nüshası

Kemal Aydın

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Konya, Türkiye
kmlaydin4242@yaani.com, ROR ID: ror.org/045hgzm75

Öz

13. yüzyılın ikinci yarısında yazıldığı düşünülen İbni Mühennâ Lügati, diğer ismiyle Hilyetü'l-insân ve Halbetü'l-lisân, Türk dilinin önemli dil yadigârlarından biridir. Lügat Türkçenin yanında Farsça ve Moğolca dil malzemesi için de önem arz etmektedir. Eserin şu ana kadar altı nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshaların üçü Oxford şehrindeki Bodleian Kütüphanesi'nde, biri Berlin'de, diğeri de Paris Milli Kütüphanesi'ndedir. Sonradan keşfedilen nüsha ise İstanbul nüshasıdır. Eserin İstanbul nüshasına yoğunlaşan çalışmaların yanında diğer nüshaları üzerine, Melioranski'nin mukayeseli yayınının dışında müstakil çalışmalar yoktur. Üstelik bu çalışmanın Rusça olması da çalışmaya erişimi zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı eserin diğer nüshaları üzerine müstakil çalışmaların yapılması gerekmektedir. Biz de bu gerekliliğin bir sonucu olarak eserin Paris Bibliothèque Nationale nüshasını ele aldık. Bu makalede eserin genel özellikleri üzerinde durulacak ve Paris nüshası ile İstanbul nüshası arasındaki farklı ve ortak yönler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

İbni Mühennâ Lügati, Bibliothèque Nationale, Turc 208, Harezmi, Kıpçak

Atıf Bilgisi

Aydın, K. (2023). İbni Mühennâ Lügati'nin Bibliothèque Nationale (Paris) Nüshası. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 21 (1), 72-102.

<https://dx.doi.org/10.59768/sustad.2023.6>

Makale Türü	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi	18.05.2023
Kabul Tarihi	22.06.2023
Yayın Tarihi	26.06.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme * Bu makale Mustafa Toker danışmanlığında hâlen çalışılmakta olan“İbni Mühennâ Lügati Bibliothèque Nationale Nüshası (İnceleme – Metin – Tercüme - Dizin), [Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü] adlı Yüksek Lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	sosyoteknik@selcuk.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı ve Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Bibliothèque Nationale (Paris) Copy of Ibn Muhennā Dictionary

Kemal Aydın

Selçuk University, Faculty of Letters, Turkish Language and Literature, Konya, Türkiye
kmlaydin4242@yaani.com ROR ID: ror.org/045hgzm75

Abstract

The İbni Mühennâ Dictionary, which is thought to have been written in the second half of the 13th century, also known as Hilyetü'l-insân and Halbetü'l-lisân, is one of the important linguistic heirlooms of the Turkish language. Besides Turkish, the dictionary is also important for Persian and Mongolian language material. Six copies of the work have been identified so far. Three of these copies are in the Bodleian Library in Oxford, one in Berlin and the other in the national library of Paris. The copy discovered later is the Istanbul copy. In addition to the studies focusing on the Istanbul copies of the work, there are no separate studies on other copies other than Melioranski's comparative publication. Moreover, the fact that the study is in Russian makes it difficult to access the study. Therefore, it is necessary to carry out separate studies on other copies of the work. As a result of this necessity, we handled the Paris Bibliothèque Nationale copy of the work. In this article, the general features of the work will be emphasized and the differences and common aspects between the Paris copy and the Istanbul copy will be examined.

Keywords

Ibn Mühenna Dictionary, Bibliothèque Nationale, Turc 208, Khwarezm, Kipchak

Citation

Aydın, K. (2023). The Bibliothèque Nationale (Paris) Copy of Ibn Mühenna Dictionary. *Selcuk University the Journal of Social and Technical Researches*, 21 (1), 72-102.
<https://dx.doi.org/10.59768/sustad.2023.6>

Article Type	Research Article
Date of Submission	18.05.2023
Date of Acceptance	22.06.2023
Date of Publication	26.06.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External * This article has been prepared on the basis of the master's thesis titled "İbni Mühenna Dictionary Bibliothèque Nationale Copy (Review - Text - Translation - Index), [Selçuk University, Institute of Social Sciences, (continued)] that we are still working on under the supervision of Mustafa Toker.
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	sosyoteknik@selcuk.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Türk dili tarihî süreçte pek çok dille irtibat kurmuştur. Bu irtibatın bir neticesi olarak gittiği coğrafyanın ve kültürün diliyle alışverişte bulunmuştur. Coğrafi ve kültürel etkileşimlerin bir gereği olarak insanlık tarihinin doğal seyri içinde diller arasında bu tür alışverişlerin olması olağandır fakat Türk dili bu tabii dairenin ve ağın dışında bir yerde konumlanmaktadır. Bunun sebebi tarihte belki hiçbir dilde olmayan bir hareketliliğin ve dinamizmin Türk diline mahsus oluşudur. Bu hareketlilik ve canlılık bazı ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. İrtibat hâlinde olunan topluluklar ile Türk dili arasındaki dil engelini aşmak için kaleme alınan mukayeseli sözlük ve gramer çalışmaları da bu ihtiyaçtan doğmuştur. Türk dili açısından bu tür çalışmaların tarihini 11. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Kâşgarlı Mahmut ile başlatılabileceğimiz bu süreç Türklerin yoğun olarak bulunduğu Harezmi ve Mısır coğrafyasında da görülmüştür. Bu tür çalışmaların gayelerinden birisi ve belki de en önemlisi, Türklerin hâkim olduğu bölgelerdeki Türk olmayan unsurlara Türk dilini öğretmektir. Mısır coğrafyası bunun en zengin örneklerini vermiştir. Söz konusu çalışmaların kimisi de sadece Türk dilinin öğretimini amaçlamakla kalmamış, coğrafyaların kesişim noktasındaki diğer diller hakkında da jeopolitik önemlerine binaen, çalışmaların yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu tür çalışmalardan birisi de İbni Mühennâ tarafından XIII. yüzyılda kaleme alındığı tahmin edilen gramer ve sözlük kitabıdır.

İbni Mühennâ'nın lügati üzerine yapılan çalışmalar XX. yüzyılın başlarına değin gitmektedir. Bu konudaki mühim çalışmaların ilki Melioranski'nin, eserin beş nüshasını göz önünde bulundurarak hazırladığı çalışmasıdır (Melioranskiy, 1900). Daha sonra 1922 yılında eserin İstanbul nüshasını Türkiye'de Kilisli Rıfat yayımlamıştır (Kilisli Rıfat [Bilge], 1340/1922). İlerleyen yıllarda eser üzerine yapılan bir diğer çalışma Abdullah Battal Taymas'a aittir (Taymas, 1988). Taymas, eserin sözlük kısmını neşretmiştir. Fakat bütün bu çalışmalar daha çok eserin İstanbul nüshasına ve Türkçe kısmına yoğunlaşmıştır. Nicholas Poppe ise İstanbul nüshasının Moğolca kısmını yayımlamıştır (Poppe, 2017).

Son yıllarda İstanbul nüshası üzerine yapılan en geniş kapsamlı çalışma Savaş Karagözlü'nün 2016'daki doktora çalışmasıdır (Karagözlü, 2016). Karagözlü, İstanbul nüshasının Farsça, Türkçe ve Moğolca olmak üzere bütün bölümlerini neşretmiştir. Bu çalışmanın Türkçe kısmı ise daha sonradan ayrı bir eser olarak basılmıştır (Karagözlü, 2018).

XIII. yüzyıl, Türk siyasi hayatı ve coğrafyası açısından olduğu kadar kültür hayatı için de dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Bu yüzyılda başlayan Moğol yayılmacılığı dünyanın büyük bir kısmını etkilediği gibi Türk coğrafyasını da etkilemiştir. Moğol akınları neticesinde birçok Türk topluluğu yerini değiştirmek ve göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göç hareketlerinden Türk dili de nasibini almıştır. Böylece Türk dili hem kendi içinde lehçeleriyle hem de farklı coğrafyaların diliyle karışmıştır. Ahmet Caferoğlu Türk dilinin bu dönemdeki konumunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“XII. yüzyıl sonlarına doğru geniş Orta-Asya sahasının üçüncü medeniyet dili yerini tutan Türkçe, XIII. yüzyıl Moğol istilasıyla, daha geniş bölgelere ve ülkelere yayılmaya başlamıştır. Etnik yerleşmeler ve taşmalar bakımından önemli bir inkılâp devri yaratan Moğol istilası, birçok Türk uruğlarının yeni yeni sahalarda yerleşmesini ve bunların yerli sosyal ve medenî hayat üzerinde etkili olmalarını temin etmiştir (Caferoğlu, 1984, s. 144) İlhanlı Devleti esasen başlarda büyük Moğol imparatorluğunun bir parçası olmasına rağmen daha sonradan içine farklı etnik unsurların, özellikle de Türklerin dâhil olmasıyla heterojen bir yapı arz etmiştir. Bu yapının şekillenmesinde şüphesiz devletin merkezinin İran-Harezmi coğrafyası olması etkili olmuştur. İlhanlı Devleti'nde Türk unsurunun yanında Fars ve Arap unsurları da mevcuttu. Türk, Moğol, Fars ve Arap kültürlerinden müteşekkil bu yapıyı yansıtan en önemli eserler XIII. yüzyıl İlhanlı coğrafyasında yazılmış eserlerdir.

Bu eserlerden biri ve belki de en önemlisi İbni Mühennâ'nın yazmış olduğu sözlük ve gramer kitabıdır. Eserin ilim dünyasına tanıtılma tarihi oldukça eski olmasına rağmen üzerine yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmalar genellikle İstanbul nüshası etrafındaki çalışmalardır. Melioranski'nin, XX. yüzyılın başındaki, beş nüshayı esas alan tenkitli metni dışında bu nüshaları müstakil olarak ele alan çalışmalar yoktur. Melioranski'nin tenkitli metninde de İstanbul nüshası çalışmaya dâhil değildir. Bizim çalışmamıza konu olan nüsha ise İbni Mühennâ Lügati'nin Bibliothèque Nationale (Paris) nüshasıdır.

1. İbni Mühennâ Lügati'nin Bibliothèque Nationale Nüshası

Üzerinde çalıştığımız nüsha, Paris Bibliothèque Nationale kütüphanesinin Türkçe yazmalar bölümünün “Turc 208” kısmında kayıtlı nüshadır. Paris nüshası müstakil olarak daha önce çalışılmamış olsa da Melioranski İbni Mühennâ'nın beş nüshasını karşılaştırmalı olarak ele aldığı çalışmasında Paris nüshasına da yer vermiştir (Melioranskiy, 1900). Melioranski'nin doktora tezi olan bu çalışmada Paris nüshasının yanında kullanılan diğer dört nüshanın üçü Oxford şehri Bodleian Kütüphanesi'nde bulunan nüshalardır. Diğer nüsha ise Berlin'deki nüshadır.

Nüshanın adı kütüphane tarafından yazmanın birinci sayfasında “Manuel de grammaire” yani “Gramer El Kitabı” olarak kaydedilmiştir. Kütüphane, eserin dilini Osmanlı Türkçesi olarak kaydetmiş, tarihî aralığını ise 1486-1500 yılları olarak vermiştir. Bunun dışında eserde müellif kaydının olmadığı belirtilerek eserde Osmanlı Türkçesi ile Çağatay Türkçesi arasında ilginç dil bilimsel karşılaştırmalar yapıldığı ifade edilmiştir. Bunlara ilaveten eserin bölümlerinin karışık olduğundan bahsedilerek eserin boyutu (17x11), hattı (nesih) ve varak sayısı (60) gibi teknik konular hakkında bilgi verilmiştir (Blochet, Catalogue des manuscrits turcs, 1932).

Bibliothèque Nationale nüshası eserin sadece Türkçe bölümünü ihtiva etmektedir. İstanbul nüshasında ise eserin Farsça, Türkçe ve Moğolca bölümleri bulunmaktadır.

Çalıştığımız nüshanın birinci sayfası besmele ile başlamaktadır. Bismelenin altına “*El-Kısmu's-sānī mine'l-kitābi fi'l-luğati't-Turkiyye*” yazılmıştır. Daha sonra kitap özet biçimde tanıtılmış ve eserdeki bölümler, kısımlar, bab başlıkları, fasıllar, türler vb. konular hakkında bilgi verilmiştir. Birinci nev'in önsöz, isimlerin çekimi, fiillerin çekimi, harflerin (seslerin) konumları gibi başlıklardan ve yedi baktan oluştuğu belirtildikten sonra “birinci bab” başlığı altında alt başlık olarak aşağıdaki altı faslın isimleri verilmiştir:

Birinci Fasil: Gelecek zaman
İkinci Fasil: Mastar
Üçüncü Fasil: Emir
Dördüncü Fasil: Failsiz/Edilgen
Beşinci Fasil: Geçişli, işteş, istek
Altıncı Fasil: Olumsuzluk

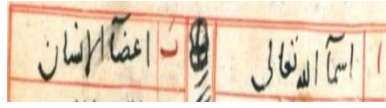
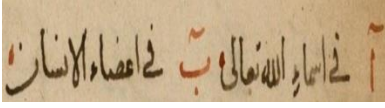
Eserde ikinci nev' olarak ise 24 alt başlık verilmiştir. İstanbul nüshasının Türkçe bölümünde bu kısımda verilen alt başlık sayısı yirmi ikidir. İstanbul nüshasında bulunmayıp Paris nüshasında bulunan iki alt başlık (17-18. alt başlıklar) “Yer ve İlgili İsimler” ile “Yapı ve Meskenler” alt başlıklarıdır. Paris nüshasındaki bu yirmi dört başlık aşağıda gösterilmiştir:

1. Allâhu Ta'âlâ'nın İsimleri	13. Yırtıcı ve Vahşi Hayvanlar
2. İnsanın Organları	14. Kuş İsimleri
3. Akralılık ve Soy	15. Farklı Sesler
4. İnsanların Sınıfları	16. Sürüngenler ve Böcekler
5. Zıt Anlamlı İsimler	17. Yer ve İlgili İsimler
6. Meslek İsimleri	18. Yapı ve Meskenler
7. Hastalıklar ve İlaçlar	19. Su İsimleri
8. İçecekler ve Yiyecekler	20. Ağaç ve Bitkilerin İsimleri
9. Giysiler, Örtüler ve Renkler	21. Gökle İlgili Kavramlar
10. Ev Eşyaları	22. Zamanlar
11. Hayvanlar	23. Hesap ve Sayılar
12. Aletler ve Silahlar	24. Diğer İsimler

Başlıkların yazımında, iki nüsha arasında “fi harf-i cerinin yazımıyla ilgili farklılık göze çarpmaktadır. İstanbul nüshasında bu harf-i cer kullanılmazken Paris nüshasında kullanılmıştır. Aşağıda bu yazımla ilgili bir örnek verilmiştir:

Paris Nüshası 2a/1

İstanbul Nüshası 3a/10

Bundan sonra başlangıç (temhid) bölümü gelir. Bu bölümde Türk alfabesindeki harf sayısının yirmi üç olduğu belirtilip harfler gösterilmiştir. Aynı bölümde Türk dilinin yapısı hakkında bilgiler verilerek müellifin “Türkistan dili” olarak nitelediği lehçenin genel fonetik özellikleri okuyucuya aktarılır. Bu bölüm de dâhil olmak üzere, İstanbul nüshası ve Paris nüshası arasında birçok noktada ortaklık göze çarpmaktadır. İki nüsha arasındaki farklılıklar daha çok kelimelerdeki ses ve şekil farklılıklarından ibarettir. Bunun yanı sıra kelimelerle ilgili sayısal farklılıklar da göze çarpmaktadır. Çalışmamızda üzerinde duracağımız hususlar genellikle bu noktalar olacaktır.

2. İbni Mühennâ Lügati’nin Paris Nüshası ve İstanbul Nüshası Arasındaki Farklılıklar

Bu bölümde iki nüsha arasındaki ses ve şekil bilgisi açısından mevcut olan genel farklılıklar gösterilecektir.

2.1. Ünlü Farklılıkları

İki nüsha arasındaki ünlü farklılıkları şu şekildedir:

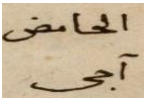
/a-/ ~ /e-/

PN acı “ekşi” ~

İN eçig

49a/6

135b/3

Burada bir hususu belirtmekte fayda görüyoruz; Paris nüshasında c/ç ve k/g (Farsi ك) gibi harflerin yazımındaki ayrımlar belirgin olduğu için bu yazımı tercih ettik. Metinde bazı kelimelerin iki farklı biçimde yazılması da bu ayrımı doğrulamaktadır.

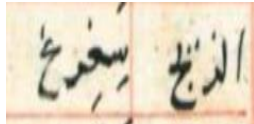
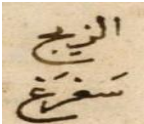
/-a-/ ~ /-ı-/

PN sağrağ ~

İN sıgrıg “Bir tür ip”

46a/6

130a/9

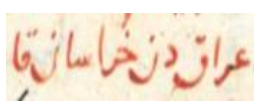
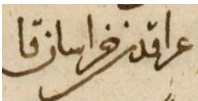

PN ‘Irak’ dan ~

İN ‘Irak’ dım “Irak’tan”

14a/11

76a/6

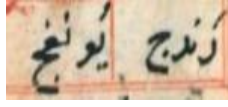
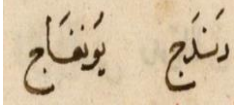

/-a-/ ~ /-u-/

PN **yongaç** ~ İN **yonguç**

47a/5

132a/3

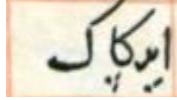
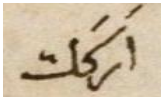

/e-/ ~ /i-/

PN **erkek** ~ İN **irgek**

37b/4

115a/9

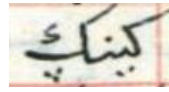
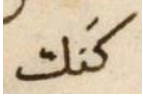

/-e-/ ~ /-i-/

PN **keñ** “geniş” ~ İN **kiñ**

43b/4

125b/9

Ayrılma hâli ekinde de görülen bir farklılıktır. Paris nüshasında ayrılma hâli eki olarak +dAn kullanılır. İstanbul nüshasında ise +dAn ekinin yanında +dIn eki de kullanılır.

PN **men+den** ~

İN **men+din** “benden”

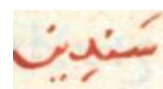
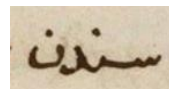
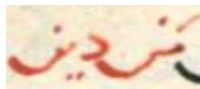
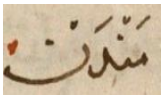
PN **sen+den** ~ İN **sen+din**

12b/8

76a/4

11b/2

76a/4

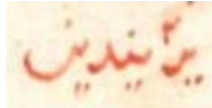
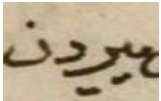

PN **yiri+den** ~

İN **yirin+din**

34b/11-12

109b/12

/e-/ ~ /ö-/

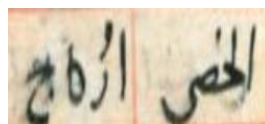
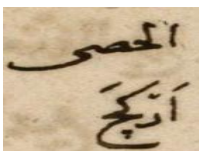
BN **erkeç** “bir tür teke”

~

İAMK **örkeç**

52a/6

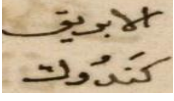
141a/5

/-e-/ /-ü-/PN **kendük** “ibrik, sürahi” ~ İN **kündüg**

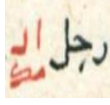
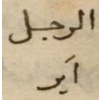
51a/8

139a/6

/é-/ ~ /e-/PN **ér** ~ İN **er**

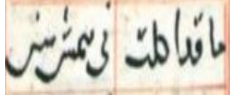
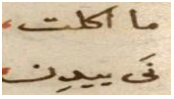
5b/13

64a/11

/-é-/ ~ /-i-/PN **né** ~ İAMKY **ni** “ne”

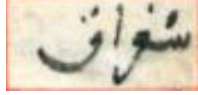
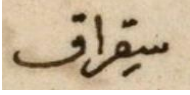
16a/3

78b/6

/i-/ ~ /a-/PN **sıkraḳ** “testi” ~ İN **saḡraḳ**

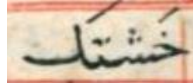
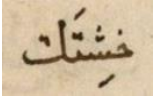
51a/8

139a/7

/-i-/ ~ /-e-/BN **ḥışteḳ** “donun ağ kısmı” ~ İN **ḥeşteḳ**

49b/10

136b/1

/-i-/ ~ /-u-/PN **altun+luḡ** ~ İN **altun+luḡ/ḳ**

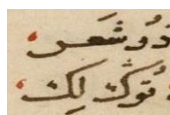
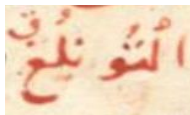
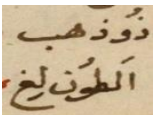
9a/15

63a/12

PN **tüg+lik** ~İN **saç+lük**

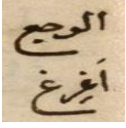
9a/15

69a/12

PN **ağrıg** ~ İN **ağruğ**“ağrı”

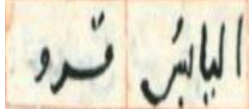
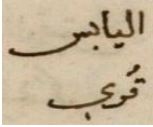
48a/11 134a/4

/-i/ ~ /-u/

PN **qurı** ~ İN **quru**

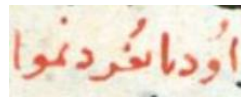
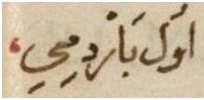
43a/10 125a/7

Bu farklılık soru eklerinde de görülür:

BN **mı** İN **mu**

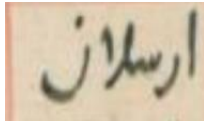
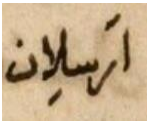
16b/14 79a/10

/-i-/ = /ø/

PN **arsılan** ~ İN **arslan**

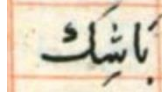
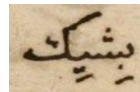
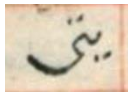
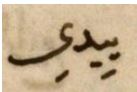
53a/2 142a/10

/i-/ ~ /e-/

PN **yidi** ~ İN **yeti** PN **bişik** ~ İN **beşik**

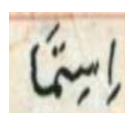
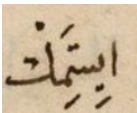
58a/7 152a/3 50b/10 138a/9

/i-/ ~ /ı-/

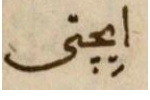
PN **isitmek** “humma” ~ İN **ısıtma**

48a/13 134a/7

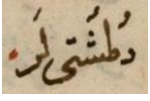

/i-/ ~ /ü-/

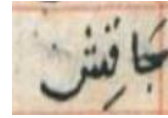
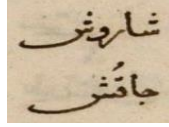
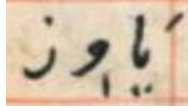
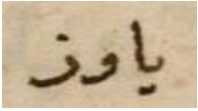
BN **iç-** “içmek” ~ İN **üç-**
 24a/10 92a/4

/-u-/ ~ /-a-/

PN **duştular** ~ İN **tuştular** “tutuştular”
 35a/9 110b/4

/-u-/ ~ /-i-/

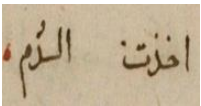
PN **yavuz** ~ İN **yavız** PN **çawuş** ~ İN **çawış**
 43a/14 125b/4 45a/8 128b/4

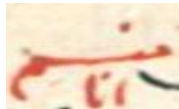
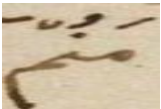
Paris nüshasında “yavız” kelimesinin bulunduğu grupta, kelimenin önünde ve arkasındaki birçok örnekte yuvarlak ünlülü kelimeler tercih edilmiştir. Bu durum, kelimenin yuvarlak ünlülü olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

PN **aldum** ~ İN **aldım**

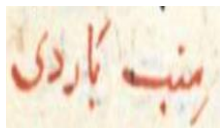
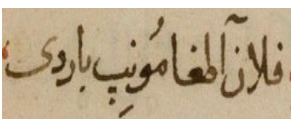
14b/2 76a/11

/-ü-/ ~ /-i-/

PN **menüm** ~ İN **menim**
 11b/10 72b/7

PN **mün-** ~ İN **min-** “binmek”
 14b/12 77a/2

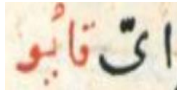
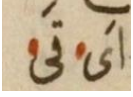

/ø/ = /u/

PN **ḳay** ~ İN **ḳayu** “hangi”

4a/5

61b/5

2.2. Ünsüz Farklılıkları

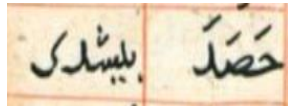
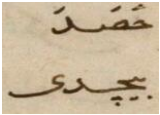
Paris nüshası ve İstanbul nüshası arasındaki ünsüz farklılıkları aşağıda gösterilmiştir:

/-c/ ~ /-ş/

BN **bıç-** ~ İAMKY **biş-** “biçmek”

22b/10

89b/9

/d-/ ~ /t-/

PN **dön-** ~ İN **tön-**

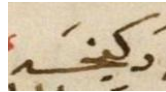
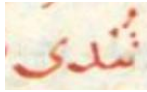
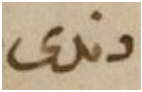
14b/13

77a/3

PN **degince** ~ İN **tegince**

14a/8

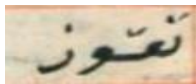
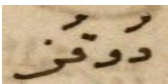
75b/10

PN **doḳuz** ~ İN **toḳuz**

58a/9

152a/4

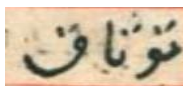
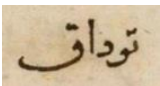

/-d-/ ~ /-t-/

PN **tudaḳ** ~ İN **tutaḳ**

38b/6

117a/2

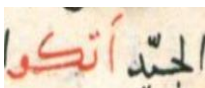
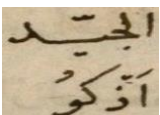

/-d-/ /-t-/

PN **edgü** ~ İN **etkü**

6b/2

65a/12

/-d/ ~ /-v/

Görülen geçmiş zaman ekinde görülen ve ekin başında ortaya çıkan bir farklılıktır:

PN bilmedük ~ İN bilmeyük PN kılmaduğ ~ İN kılmayuğ

36a/11

112b/7

36a/11

112b/7

/g-/ ~ /k-/

İki nüshada da /k/ ve /g/ sesleri kesin biçimde ayrılmıştır. /k/ sesi “ك” harfiyle gösterilirken /g/ sesi Farsça “گ” harfiyle gösterilmiştir.

PN geyik ~ İN kiyik PN gelin ~ İN kelin

37b/8

115b/2

40a/8

119b/8

PN gel- ~ İN kel- PN gün ~ İN kün

32a/14

82b/2

57b/8

98a/1

/-ğ-/ ~ /-k-/

PN sağış ~ İN saķış “hesap” PN çağırmağ ~ İN çağırmağ

37a/11

115a/1

39b/13

91b/7

/-ğ-/ ~ /-k-/

PN yoğ ~ İN yoğ PN bulğag ~ İN bulğag

14b/15

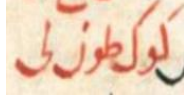
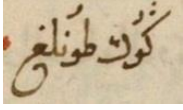
77a/6

40b/14

121a/2

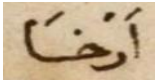
/-ğ-/ = /Ø/

PN **tonluğ** ~ İN **tonlı** “elbiseli”
10a/2 70a/6

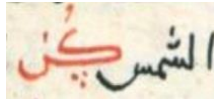
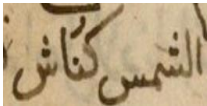
/-h-/ ~ /-k-/

PN **arḥa** ~ İN **arḫa**
39a/6 117b/8

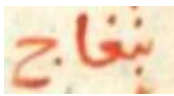
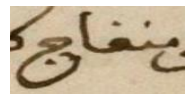
/k-/ ~ /g-/

PN **küneş** ~ İN **gün**
3b/11 61a/5

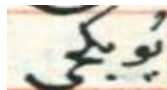
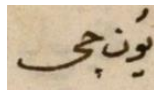
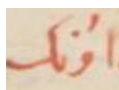
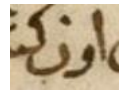
/m-/ ~ /b-/

PN **minğaç-** ~ İN **binğaç-** “binince” PN **mamuğ** ~ İN **bamuğ** “pamuk”
13a/13 74b/9 50a/6 129b/11

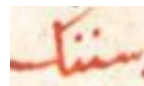
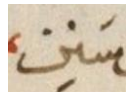
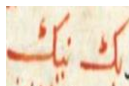
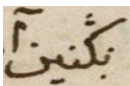
/-n/ ~ /-ŋ/

PN **on** ~ İN **oŋ** PN **yün+çi** ~ İN **yüŋ+çi** “yüncü”
17b/1 81a/4 45a/12 128b/8

Aynı farklılık ilgi hâli ekinde ve ikinci teklik şahıs ekinde de görülmektedir:

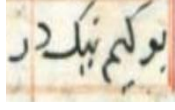
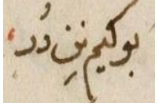
PN **beg+nin** ~ İN **beg+niŋ** PN **sen+in** ~ İN **sen+iŋ**
11b/10 72a/11 11b/10 72a/3

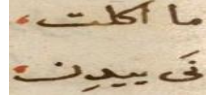
PN **kimnindür** ~ İN **kimniğdür**

16a/5

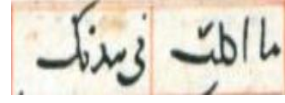
78b/12

PN **né yidin**

16a/3

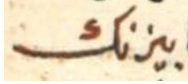
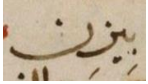
~ İN **ni yidiğ**

78b/8

PN **bizin** ~ İN **biziğ** “bizim”

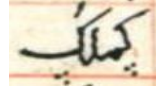
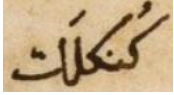
15a/11

77b/7

/-ŋ-/ ~ /-m-/BN **köŋlek** “gömlek” ~İAMK **gömleg**

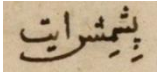
49b/6

136a/8

/p-/ ~ /b-/PN **piş-** ~ İN **biş-**

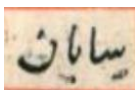
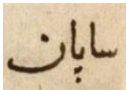
48b/13

127a/4

/-p-/ ~ /-b-/PN **sapan** ~ İN **saban** “saban”

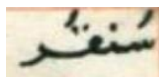
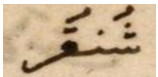
46a/9

130b/2

/ş-/ ~ /s-/PN **şunğur** ~ İN **sunğur** “sungur kuşu”

53a/13

143a/10

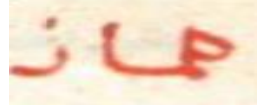
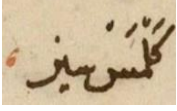
/-s/ ~ /-z/

Menfi geniş zaman ekinin son ünsüzünde karşılaşılan bir farklılıktır. Harezmi Türkçesinin karakteristiği -mAz şeklindedir. Ancak Paris nüshasında Karluk ve Kıpçak lehçelerinin tercih ettiği -mAs şekli kullanılmıştır:

PN **kelmessiz** ~ İN **kelmez(siz)**

9a/2

67a/3

İstanbul nüshasında “kelmez” örneğinden önce “kelmes” örneği de verilmiştir.

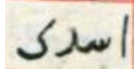
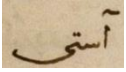
/-t/ ~ /-d/

Görülen geçmiş zaman ekinde görülen bir farklılıktır. Paris nüshasında ünsüz uyumu gerçekleşmişken İstanbul nüshasında ünsüz uyumunun bulunmadığı görülmektedir:

PN **astı** ~ İN **asdı**

24b/4

93b/9

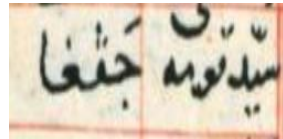
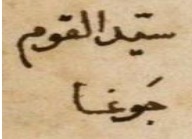

/-v-/ ~ /-w-/

PN **çavğa** “milletin lideri” ~ İN **çawğa**

40b/8

120b/5

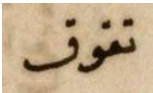

/-w-/ ~ /-ğ-/

PN **tawuğ** ~ İN **tağuk**

39b/4

151b/1

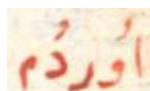
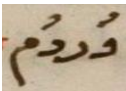

/v-/ = /∅/

PN **vur-** ~ İN **ur-**

15a/3

62a/5

/-y-/ ~ /-d-/

PN **yayağ** ~ İN **yadağ** “yaya” PN **ayağ** ~ İN **adağ**
 40b/15 120b/12 6b/2 65a/12

/y-/ = /Ø/

PN **yulğun** ~ İN **ılğun** “İlgün ağacı” PN **yır** ~ İN **ır**
 56b/8 148b/8 47b/1 132b/5

PN **yüküş** ~ İN **üküş** “çok” PN **yiki** ~ İN **iki**
 44a/2 126b/1 58b/4 152b/2

/-y-/ = /Ø/

PN **buy** ~ İN **bu** “buhar”
 57b/1 149b/13

/yü-/ ~ /üy-/

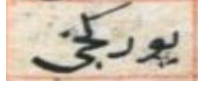
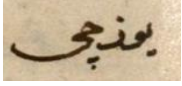
PN **yügenlemağ** ~ İN **üygenlemağ** “gem vurmak”
 32a/6 105a/3

/-z-/ ~ /-s-/

PN **doğzan** ~ İN **toğsan** PN **sekzan** ~ İN **siksen**
 58b/2 152b/1 58b/2 152a/11

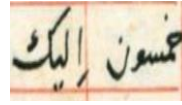
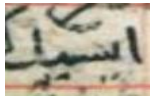
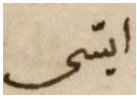
/-ð/-=/-g/-

PN yüzici ~ İN yüzüçi
45a/8 128b/3

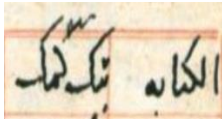
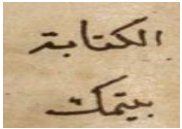

/-ð/-=/-g/-

PN isi ~ İN isik PN elli ~ İN ilig "elli sayısı"
42b/7 150b/3 58a/15 152a/10

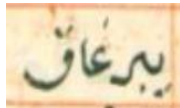
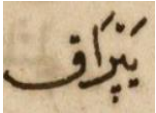

PN bitimek ~ İN bitiglemek
32a/2 104b/8

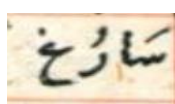
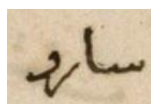
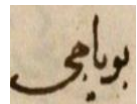
/-ð/-=/-ğ/-

PN yapraq ~ İN yaburğaq
56b/8 148b/7

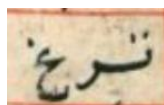
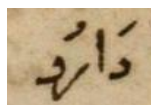
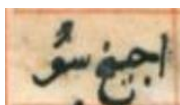
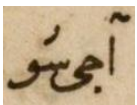

/ð/ = /-ğ/

PN boya ~ İN boyag PN saru ~ İN sarug
45a/10 128b/6 50a/14 137b/10

PN aci ~ İN açig PN daru ~ İN tarig
53b/11 147a/5 56a/14 148a/2

PN **ķapuķı** ~ İN **ķapuķı**

44b/4

127b/3

/-∅/=/-k/PN **süķü** ~ İN **süķük**

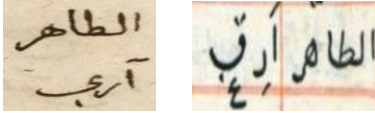
49a/6

80b/7

/∅/ = /-k/PN **arı** ~ İN **arıķ/ġ** “arı, temiz”

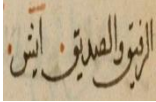
43b/6

125b/12

/∅/ = /y-/PN **éş** ~ İN **yiş** “eş, dost”

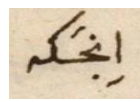
5a/12

63b/3

PN **inķe** ~İN **yinķe** “ince”

43b/10

126a/4

4. Paris ve İstanbul Nüshaları Arasındaki Kelime Sayılarının Farklılığı

Kelime sayısı bakımından İstanbul nüshası Paris nüshasının önündedir. İstanbul nüshasındaki madde başı kelime sayısı ortalama 2680 iken Paris nüshasında bu sayı ortalama 1400'dür. Bununla birlikte Paris nüshasında olup İstanbul nüshasında olmayan kelimeler de mevcuttur. Bu bölümde iki nüshada bulunan farklı kelimelerin listesi verilecektir.

İlk önce, İstanbul nüshasında bulunup Paris nüshasında bulunmayan kelimelerin listesi verilecektir. Bu kelimelerin sayısı ortalama 910dur. Bu kelimelerin listesi aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 1. İstanbul nüshasında bulunup Paris nüshasında bulunmayan kelimeler

tır (Far.)	“ok”	ayķı	“hangi”	tıķılda-	“tedirgin olmak, endişelenmek”
avinç/awinç	“avuntu”	iser-	“gözlemek, gözetmek, denetlemek”	sıba-	“bulaştırmak, lekelemek, kirlilemek”
ķaftanlı	“ķaftanlı”	osay-	“unutmak, unutturmak, gafil olmak, ihmal etmek”	tütsük	“tütsü, güzel koku, ıtır”
tevük	“falan, filan”	yarur-	“öne geçti, takaddüm etti”	tütsükle-	“tütsülemek, güzel koku sürünmek”
kāşķi	“keşķe”	tamlat-	“ayarlamak,	karkış itmak	“beddua etmek”

			düzenlemek”		
kılın-	“hizmet etmek”	yurla-	“bıkmak, usamak, canı sıklamak”	aslamlamak	“kazanmak, faydalanmak, ”
ülgülemek	“tartmak”	gemiçek	“kıkırdak”	sözügerek	“fasih konuşan”
büyü-	“büyümek”	ter	“ter”	soğ barmak	“işaret parmağı”
muyan	“sevap”	et öz	“kendi, nefis”	köküz	“göğüs”
tamuğ	“cehennem”	beyni	“beyin”	ark	“dışkı”
işler	“kadın, eş”	tildem	“tercüman”	kovuk	“kulak çukuru”
ölet	“canlı”	sözügerek	“akıcı ”	kırtış	“yüz rengi”
yam	“gözdeki pislik, çapak”	šanağ	“burnun sert kemiği”	tamak	“küçük dil”
til tübi	“dilin dibi”	tağarcuk	“meme ucu”	öt	“öd”
boğazdak	“gırtlak borusu”	tümşek	“erkek memesi”	yan başı	“kalça”
eşük	“kol kemiği”	emçek üti?	“meme deliği”	yemdi	“kasık kılı”
boncuk arka	“?”	göbek	“göbek”	uyluk	“uyluk kemiği”
sıtrak	“göğüs kemiği”	öpke	“akciğer”	kasık	“kasık”
yota	“bacak”	şıkırmak	“ışık çalmak”	tün/tun	“ilk evlat”
baltır	“baldır”	yangulamak	“yankılamak”	erüm	“koca, zeve”
yinçik	“incik kemiği”	kesük	“çocuğu olmayan”	öz	“akraba”
yoluğ	“deri, cilt”	tağay	“dayı”	yağuk	“akrabalık”
ayak siniri	“ayak siniri”	toğduk	“öz kardeş”	ata ege	“hala, babanın kız kardeşi”
anaç	“anneye benzeyen”	kenteş	“köylü, taşralı”	hākān	“sultan, hükümdar”
ana atası	“annenin babası”	üyük/esüğü	“şiddetli aşk, aşka meyil	tegin	“beyin oğullarından”
balduz	“baldız”	konum	“yurttaş”	öge	“bilgili, düşünce sahibi, âlim”
baçanak	“bacanak”	ayaş	“antlaşan, dost olan”	yıkış	“medet, yardım”
siñil	“görümce”	üyüklig	“dost”	kırmış	“öldürülmüş”
ķondaş	“mahalleden tanıdık olan”	işik	“maşuk, âşık olunan”	tokış	“savaş, harp”
oliç	“hükümdarın oğlu”	tokışlağ	“savaş alanı”	ozuş	“kurtulmak”
irklik	“ferman sahibi”	orı	“gürültü, patırtı”	çawluğ	“adı sanı olan”
yağıçı	“savaşçı”	yongak	“kavg, karmaşa”	tirik	“haraç, vergi”
küngak	“gündüz bekçisi”	sünükap	“mızrak yarası”	kidür	“kaftan, hil’at”
tüngak	“gece bekçisi”	başlamış	“yaralı”	küwrük	“davul, kös”
bozukmuş	“soyulmuş, hırsızlığa maruz kalmış”	künj	“cariye”	kılınç	“tabiat, karakter”
elik asrağı	“esir ve zayıf”	kılmış	“iş”	bayık	“güvenilir, emin, itimata edilen”
terçi	“ücret karşılığı çalışan işçi”	ter	“ücret”	tona	“süslü”
yelpük	“aceleci”	aşşak	“bozulmuş, tahrif edilmiş”	sıncı	“tecrübe eden”
ıglancı	“ağlak, çabuk ağlayan”	yozculuğ	“iffetli”	köni	“doğru, müstakim”
öktemlik	“edepsiz”	sakınuk	“müttaki, takvalı kişi”	yaraşık	“güzel, yakışıklı”
közek	“ganimet”	yinçke	“kıskaç”	awınça	“alışılan, ünsiyet edinilen”
utkak	“obur”	kinici	“gammaz, iftiracı”	awınçan	“kendisiyle ünsiyet edinilen”
oş	“ahmak”	uşakçı	“yaranmaya çalışan, dalkavuk”	yazukluğ	“suçlu”
yalhuz	“yalnız”	yaramuk	“melül, bıkkın, bezgin”	ķuturmuş	“şımarık, kavgacı”
umduçı	“tamahkar, açgözlü”	irsül	“gammaz, koğalayıcı”	sürmiş	“kovulmuş, sürülmüş, tardedilmiş”
ابانكاج?	“?”	çakķıcı	“zayıf, yorgun, bitkin”	ķunaşun	“güzel, hoş”
artdı	“şikayetçi, müteşekki”	basınçak	“kindarlık”	aru kız	“bekâr kız”
alsıkmiş	“alınmış, gasp edilmiş”	öçkelluğ	“fahişe”	oşak	“humsuz kadın”
uz	“kabiliyetli kadın”	İrsek	“göğüs bağı”	ögluğ	“fasih konuşan”
teğün	“kısır kadın”	töş bağı		ağın	“dilsiz, ebkem”

tölçek	“doğurgan kadın”	bağırtak	“kadın göğüslüğü”	arı kız	“bekâr kız”
tul	“dul”	ayak bileziki	“halhal”	tamluğ	“soğuk”
ertmiş	“bakire kadın”	boğmağ	“inci ve mücevher kakılmış altın vb. şeylerden yapılan gerdanlık, kolye”	oklak	“fasık”
elben	“zanaate yatkın olan kadın”	سقبليوق?	“yüzü döndürme”	eyesiz	“boş, tenha, ıssız”
karmaç	“aç”	yinçke	“ince”	bağluk	“kilitli, kapalı”
karaju	“karanlık”	közek	“gamli, kederli, üzüntülü”	köni	“doğru, düz”
ayduş	“aydınlık, ışık”	terklemek	“aceleci, hızlı, evecen”	ilgegü	“varlıklı, zengin”
tilbe	“deli”	تقبيري	“muttaki, takvalı”	evrüg	“sabit”
yuşuk kişi	“mütereddit, işkilli kişi”	tüzün	“halim, yumuşak huylu”	boş	“hür, özgür kişi”
öçgel	“kindar”	osuk	“haris, aç gözlü”	dölek	“sakin, huzurlu”
toyıcı/kayış	“?”	bergü	“cömert”	yüreksüz	“yüreksiz, cesaretsiz”
çalık	“dikkatsiz”	deriñ	“derin”	yüksek	“yüksek”
aşak	“yüksek, yüce”	biçe	“güçlü, sert”	yaşmak/yumuşak	“yumuşak”
uvutsuz	“utanmaz, hayasız”	köni kişi	“adaletli kişi, doğru kişi”	eyri kişi	“haksız, yalancı”
evlig	“evli”	arkak	“kir, pisli”	irken	“?”
انرايغ	“?”	iñç	“rahat”	emgeglü/emkelü	“zehir çekken, sıkıntı çekken”
tilmeç	“mütercim”	üşekçi	“oduncu”	yolıcı	“Hamî, koruyucu”
sözci	“elçi, resul”	başçı	“baş satıcı”	yarığçı	“zırh, silah, kalkan imal eden”
tünekeçi	“gardıyan, bekçi”	sıbuğçu	“düdükçü”	tümrüci	“davulcu”
uncı	“değirmenci, uncu”	esrici	“çitaya, parsa avlanma öğretken”	etci	“kasap”
iyikçi	“iğ eğiren”	kerpiççi	“kerpiççi”	yipekçi	“ipekçi”
yapığçı	“mimar”	اقبومجي	“savaşçı”	sütçü	“sütçü”
barıncı	“dokumacı”	küpçi	“küpçü”	monçukçı	“boncukçu”
yipçi	“ipçi”	yışıkçı	“miğferci”	aktacı	“süvari, binici”
ايستيجي?	sihirbaz	“?”	“?”	işlağcı	“?”
kipçi	“halıcı, kilimci”	yarmağçı	“para basan”	بقساجي?	?
ötügçi	“söz arzeden kişi”	tütüşçi	“aktar”	kam	“falçı, kâhin”
sarançı	“sarıkçı”	yumuşçı	“işçi”	açğuçı	“kan alıcı”
işçiçi	“çanak çömlekçi, tencereci”	tirkici	“çanakçı”	torğucu	“ipekçi”
tulkuğçı	“tulumcu”	börkçi	“börkçü, kalpakçı”	küntçi	“kalıpcı”
keçeci	“keçeci”	itçi	“köpekçi”	alçığcı	“alıcı”
emlağcı	“tedavi eden”	kıkruğuçı	“seslenen, nida eden”	tüş yörgücü	“rüya tabircisi”
kurşuncı	“kurşuncu”	közüğü	“aynacı”	alçı	“düzenbaz, aldatıcı”
külüğ	“maskara”	تيرغجي	“?”	sağrığ	“kalın deri”
sığrağçı	“dağıtmaya, savurmaya yarayan çiftçi aleti”	iriş	“demet, buket”	semce	“mekik”
yif	“iplik”	tokmak	“tokmak”	yilim	“tutkal”
ağ altın	“ağ, tuzak”	atgulağ	“bir tür tabanca veya tüfek yayı”	pas	“demir kiri”
kısğaç	“kerpeten”	igegü	“eğe”	keçekü	“uzun halat”
sıbizü	“düdük”	kabur	“rebap, bir tür kemençe”	yağsun	“Arpa şarabı”
begni	“darı şarabı”	sıkman	“sonbaharda üzüm sıkma zamanı”	küp	“küp”
tulkuğ	“tulum”	tavan	“büyük kadeh”	teptük	“top”
kuburçuk	“oyuncak”	صولجان	?	kaşlık	“kaş boyası”
yyi	“koku”	tüşüg	“güzel koku”	tamdur	“tandır, ocak, fırın”
çığan	“su çiçeği”	künige	“her gün olan humma”	kün asa sıtma	“gün aşırı gelen sıtma”
asnağ	“hıçkırık”	انجا قفلى	“?”		

kirilmek	“titreme, ürperme”	gekirmek	“geğirmek”	titreg	“titreme, ürperme”
ilgin	“akşam yemeği”	yoğ aş	“taziye yemeği”	mündük	“kesilmiş, dilimlenmiş”
talkan	“ezme, buğday ezmesi, arpa ezmesi”	Küveyv konukluğu	“güveyv ziyafeti”	umtucu	“ziyafetlere davetsiz giden kimse, tufeyli, asalak”
ütmiş	“yağda kızartılmış et”	mün	“çorba”	kuvurdak	“kebab”
kuranıklıg aş	“ham ve yeşil üzüm ile yapılan bir yemek”	yoğurtluğ aş	“yoğurtla yapılan bir yemek”	bemür	“?”
bulgamaç	“bulamaç”	اوكر نورك	?	ekşi	“acı”
tançum	“lokma”	titir	“tikindirici, iğrenç”	çiçek yağı	“çiçek yağı”
bışlak	“bir tür peynir”	ırağ yağ	“tereyağı”	çıkıltan	“tarhana”
ileşü	“küçük sarık”	saklık	“sarık”	sarlık	“sarık”
türtem	“beden”	biyig	“dikiş, dikiş izi”	içmeg	“kürk, post”
içlik	“elbise içi, astar”	çenkası	“uçkur, kemer”	ilersük	“elbise beli, pantolon beli”
böz	“pamuk”	örüm ton	“yün”	barçın	“ipekli kumaş, ipek elbise”
al	“elbise bağı, kısmı”	kütük	“lebaçe denilen elbise”	eltirik	“güzel kürk”
yaqu	“çevrilmiş kürk, yağmurluk”	samda	“ayağa giyilen sandal”	ton tutağı	“elbise kenarı”
ağı	“ipek kumaş, ibrişim elbise”	ala ton	“alaca elbise”	tayıs	“atlas”
kaçaç	“dokuma”	arka yatağ	“yastık, dayanılacak nesne”	بنيسا	“?”
aruğ	“التاريرة”	yağız	“mor renk”	çım ak	“apak, bembeyaz”
çım kara	“kapkara”	eşiç	“çömlek”	sariğ	“sac”
yayak	“çanak, kâse”	çibunlağı	“yelpaze, pervane”	esen	“örme sepet”
yip	“halat”	yögek	“bağırdak, kundak”	tağan	“bakaç, tencere”
kavak	“kav”	çömçe	“kepçe”	süzme	“süzgeç”
suluk	“suluk”	ayak	“mangal”	ok sapı	“okun tutulan yeri”
tebeg	“hububat mahfazası”	balta	“balta”	Tirki tabağ	“sofra”
çoğanlık	“çoğenlik”	yüzüş	“gümüş kap”	tıkma	“tıkaç”
ulma	“testi”	yula	“mum, kandil”	yaktıg	“aydınlatma için kullanılan alet”
toynak	“tırnak, toynak”	kıl	“atın kıcı”	kikiç	“atın kâkülü, perçemi”
bi	“gebe hayvan”	çapar	“ala, alaca renk”	akta/yorka	“seğirterek yürüyen at”
ermegü	“yavaş ve duraklayan at”	اسي يشاغ	“geniş adımlı”	bulak	“huysuz”
kağal	“eyersiz at”	başlak	“önde gelen”	kağ	“geriden kalan at”
koğur	“benekleri farklı olan at”	yal	“ön ayakları beyaz olan at”	atan	“hadım edilmek, iğdiş edilmek”
köy	“koyun”	yınak	“rengi beyazla kırmızı arasında olan”	boylağ	“yular”
tuğrağlı	“damgalı”	kılıç tutğası	“kılıç sapı”	açmaz	“kesmez, kör (bıçak)”
bulavu	“topuz”	çığılmar	“çuhadan yapılan bir yay türü”	kübe yarığ	“örme zırh”
yüstem	“toka, kemer başı ve eyerdeki altın ve gümüş kakma”	yulağ	“küçük ve çok olan su pınarları”	avla	“köpek ismi”
uçğan	“kuşa benzeyen köpek”	ozğan	“önde gelen köpek”	kazğan	“kazan, eşeleyeni köpek”
taşğan	“tazi”	ferenç	“bahçe köpeği”	ıwuk	“ceylan”
geyik	“ceylan”	kiş	“samur”	karşık	“karsak; köpekgillerden, soluk kahverengi,”

					karnı beyaz tüylü, kısa kulaklı, postundan kürk yapılan bir tür memeli”
sağsar	“sansar”	üşek	“vaşak”	as	“kakım; sansargillerden, yazın esmer kırmızı, kışın beyaz renkli, kürkü değerli, etçil hayvan”
taran	“gelincik hayvanı”	ağrak	“dağ keçisi”	avla kuşu	“av kuşu”
toğrul	“bir tür yırtıcı kuş”	çağrı	“doğan (kuş)”	karçıgay	“doğan (kuş)”
çawlı	“doğanın erkeği”	چکى	“doğanın erkeği”	tülügeç	“çaylak”
aş	“leş”	ular	“erkek keklik”	çipçik	“serçe”
kuşkaç	“serçe”	bağlıg	“toygat”	kuzgun	“büyük kara karga”
sıgşıgan	“saksagan”	sıdlaç	“kumru”	sanduvaç	“bülbul”
ibük	“ibibik kuşu, hüdhüd”	üki	“baykuş”	dağkuş	“tavuk”
yavru	“kuş yavrusu”	kuğu	“kuğu”	kaz	“ördek veya kaz”
kuğu	“kuğu”	tumşuk/tumşuğ	“gaga”	sirinçe	“karınca”
inişin	“sınır, hudut”	tayız	“tepe”	bakır	“bakır madeni”
tam	“duvar”	kapğa	“kale kapısı”	orun	“yer, makam”
uçar	“Pazar, çarşı”	sın	“kabir, mezar”	tünek	“zindan, hapis”
sınlağ	“kabristan, mezarlık”	il	“il, ülke”	uluş	“vilayet”
kirt	“kale, burç”	kurman	“oda, hücre”	ev tibi	“evin merkezi”
ev tiregi	“ev mobilyası”	ev songı	“evin sonu”	oluk	“üstü açık boru”
süyek	“sürgü”	örme	“keçe evin örtüsü”	tikme	“üç değnek üzerindeki bir heykel”
yosal	“orta boylu”	söl	“yükseklik”	aşak	“sırtı kısa”
yoruk	“zayıf, nahif”	karındaki oğlan	“cenin”	oğlan ebçi	“genç kız”
yaş oğlan	“küçük çocuk”	vaşak	“sabi, küçük çocuk”	çal	“aksakal, yaşlı”
kürde	“pırasa”	ğavun uruğ	“kavun tohumu”	yonçga	“yonca”
butak	“budak”	ğuranuk	“koruk üzüm”	kök yay	“gökkuşaağı”
yarın	“yarın, erte”	ikindi	“ikindi vakti”	tün tünle	“dün gece”
yarın tünle	“yarın gece”	karanu tünle	“karanlık gece”	ayduñ tünle	“mehtaplı gece”
ilig	“elli sayısı”	üç yüz	“üç yüz sayısı”	tört yüz	“dört yüz”
ağlak	“eksik”	açla	“?”	endek	“son, nihayet”
ayruk	“malik, mülk sahibi”	ölçek	“boy ölçme aleti”	ülgülüg	“tartılmış olan şey”
usuğ	“hal ve zeka”	اوزون	“dua”	oña	“düz, doğru, müstakim”
ırğa	“kefil, sorumlu”	ıyık	“kader”	ıgım	“gam, keder, sıkıntı, tasa”
beğiz	“nakış, işleme, motif”	bıçğuş	“risk, tehlike”	söz sonı	“sözde siyakat”
yanğulmağ	“hata, yanlış”	kömşe	“stok, erzak, zahire”	taşlık	“ayak yolu”
kovır	“boş”	kıt	“kit, az”	koğuş	“ortası boş”
sağar	“sürahi, ibrik”	ğaşki	“keşke”	keşen-	“işaret etmek”
buş-	“canı sıkılmak, bıkmak”	yurla-	“canı sıkılmak, bıkmak, bezmek”	satkın almak	“satın almak”
aşnukı ana	“Hz. Havva a.s.”	aşnukı ata	“Hz. Âdem a.s.”	atası	“serçe parmak”
ağlançı	“ağlak”	alkınmak	“yok etme”	altançı	“yan kesici”
amıl gün	“mutedil, orta, ılımlı gün”	ağılmak	“hatırlamak”	ağır-	“anmak”
ağla-	“anlamak”	ark	“dışkı”	at yılı	“at yılı”
atıkmak	“ün kazanma, şöhret”	ağla-	“adım atmak”	ayakçı	“çanakçı”
ayduñ tünle	“mehtaplı gece”	bağık-	“kapanmak, kilitlenmek”	bağışlamak	“bağışlama”
	“”	balık yılı	“balık yılı”	bayı-	“bırakmak”

bañla-	“seslenmek, çağırma”	begen-	“beğenmek”	bekle-	“saklamak, korumak”
belüg	“saçın örgülü kısmı”	bergü	“cömert”	biriktür-	“ayırma”
birlemağ	“razı olma ve etme”	biş-	“biçmek”	çağlamak	“cereyan etme, akma”
çalış-	“acıkmak”	çalış-	“dolaşmak”	çen kası	“iç kuşak”
çınır	“müzik aleti; kopuz”	çirkin aş-	“parlatmak”	çoğalık	“temizlik için kullanılan maddenin yeri ve kabı”
çoğı-	“meşgul olmak”	çoğılmak	“eğlenmek”	çoğın-	“oyalanmak”
çoğıla-	“meşgul etmek”	çömüç	“çömçe”	dağuk	“tavuk”
dek tur-	“sakin olmak”	deriñ	“derin”	dölek	“sakin”
eđerle-	“eyerlemek”	eñrenmek	“dönme, dolanma”	ergen	“ergen; bekâr”
erin-	“tembelleşmek”	eriş-	“alıştırmak”	ermi	“meni”
ernegüç	“dudak payı”	ernek	“parmak ucu”	eşükçi	“perdecı, örtücü”
es-süpür	“kürek”	eyne kün	“öbür gün”	girüg	“topal; aksak”
ıçkınmağ	“devrilmek”	ıdırim	“eyer yastığı”	ıgım	“bela, sıkıntı, deri”
ımğa	“dağ tekesi”	inal	“bilen”	ıra-	“uzaklaştırmak”
ırağ yağ	“tereyağı”	ırmak	“akarsu”	ıslağçı	“çatlak, kesik; yırtıkları onaran”
ıy-	“bırakmak”	ıyık-	“affetmek”	ıçmeg	“kürk, post, deri”
ıdiz	“yüksek, yüce”	ileğçi	“tabak, sepici”	inç-	“rahat etmek”
ışge-	“çimdikleme”	itçi	“köpek bakıcısı”	ittikçi	“büyücü, sihirbaz”
ıyık	“iğ”	iz	“iz”	gekir-	“geğirmek”
keles	“iri keler”	kemiş-	“yüksekten bırakmak”	kemişmek	“düşürme”
keneş etmek	“danışma”	ker ol-	“sağır olmak”	keril-	“aşırı titreme”
kevük	“saman”	kidür	“kralın verdiği ödül”	kiniçi	“kıskanç”
kiyiz	“keçe”	köker-	“mavileşmek”	kökey-	“saf olmak”
könen	“bahatlı, şanslı”	kündüg	“ibrik”	kürben	“hisar”
kürşen	“aklık”	küsek	“perçem”	küsmen	“sandall küreği”
kaçağ	“yenilme, kaçma”	kaftanlı	“kaftanlı”	kamıç	“kürek, kevgir”
kamruk	“er bezi, taşak”	kaniş	“suya kanmış”	kapuğ töndür-	“kapı kapatmak”
kara baş	“cariye ve odalık”	karas	“kardeş”	karçığay	“doğan kuşu”
karığçı	“öncü”	karıt	“yara”	kavak	“brülör, yakmaç”
kavun uruğ	“kavun veya karpuz tohumu”	kayırlmağ	“söz vermek”	kıgın-	“utandırmak”
kığır-	“çağırma”	kığla-	“saçamalamak”	kıkurğucu	“seslenen, çağırın”
kılıç kabı	“kın”	kılkın-	“hizmet etmek”	kılmış	“ış”
kın-	“tutunmak”	kırışla-	“karışlamak”	kırtış	“yüz derisi”
kısğaç	“kerpeten”	kışmağ	“sıkma”	kıt-	“güçlenmek”
kıyna-	“cezalandırma”	kızıl gül	“pembe”		
koğurçuk	“oyuncak”	koçkar	“koç”	koğuş	“ortası boş”
kondaş	“mahallemeden olan”	könüm	“hemşehrim”	koğur	“benekleri farklı farklı olan”
korman	“oda, ahır”	koğurğan	“uyuz hastalığı”	kovıla-	“ovmak, sürtmek”
kovır	“boş”	kovuk	“kulak çukuru”	koyan	“tavşan”
koyın yılı	“koyun yılı”	koymançı	“çoban”	kuçağla-	“kucaklamak”
kulun	“at yavrusu”	kuranıkluğ aş	“yetişmemiş meyve; üzüm suyu ile yapılan bir çeşit yemek”	kuranuk	“yetişmemiş üzüm”
kuş-	“kucaklamak”	kuşkaç	“serçe kuşu”	kuğar-	“ayırma”
kuturmuş	“yaramaz, şımarık”	kuvurdağ	“kebab”	kuyruk yağı	“kuyruk yağı”
kuyuk	“büyük iğne”	lak-	“dokumak”	muñay-	“fakirleşmek”
muñaymağ	“muhtaç olma”	muyan	“sevap”	mün	“çorba”
mündük	“parçalanmış”	oğalan-	“kefil olmak”	oğlan ebçi	“genç kız”
oğşak	“piç, babası belli olmayan”	oğ sapı	“havan tokmağı”	oğlak	“serseri”
oğç	“kralın oğullarından”	oluğ	“oluk”	oğa	“düz”
oparmağ	“yıpranmak”	opra-	“eskimek”	oğak	“çene”
osaniğ	“gafil”	osay-	“göz ardı etmek”	oşak	“ahlaksız”
ota	“orta”	ov-	“kaşımak”	oyan-	“uymak, dikkat

					etmek”
oyanğur-	“uyandırmak”	oyğurmak	“dikkat etmek”	öçele-	“kin beslemek”
öçeş-	“iddiaya girmek”	öçgel	“kindar”	öçkellüg	“kindarlık”
ödür-	“seçmek”	öglüg	“fasih, konuşkan”	öglüg	“gönül gücü”
öktemlik	“terbiyesizce”	öl	“nemli, ıslak”	ölçek	“boy ölçme aleti”
ölet	“cansız varlıklar”	ön	“orduda ön kısımda bulunan asker grubu”	önmağ	“yüklenme, kaldırma”
öpke	“akciğer”	öpkele-	“öfkelenmek”	örkeç	“enenmiş koç”
örme	“keçe evin örtüsü”	örmiş saç	“örülmüş saç”	örüm ton	“yünden yapılan elbise”
öşek	“vaşak”	ötet-	“ödetmek”	ötmek	“geçmek”
ötmak	“kesme”	ötrükle-	“yalan söylemek”	ötügçi	“söz anlatan kimse”
ötünmek	“telaffuz etmek”	ötürgi	“delgi”	öyüg	“içki tortusu”
pas	“pas, demir talaşı”	pus-	“gizlemek”	sa-	“saymak”
saçla-	“saç olmak”	sağ el	“sağ”	sağın	“sağmal deve”
sağla-	“saklamak, gizlemek”	sakırık	“ıffetli”	sakız	“sakız”
sanduvaç	“çaprazgaga kuşu”	sar-	“sarmak”	sarançı	“sarıkçı”
sarığ-	“sararmak”	sekin-	“düşmek, saldırmak”	sekleş-	“kabul etmek ve barışmak”
semce	“mekik”	sevinç	“sevinç”	sıçğan yılı	“sıçan yılı”
sındlaç	“kumru kuşu”	sıgır-	“ıslık çalmak”	sığrağıç	“savurmaya yarayan alet”
sıgrıg	“bir çeşit ip”	sıkındu	“sıkma makinesi”	sıklar-	“çarpınmak, titremek”
sıqlarmak	“kalp çarpıntısı”	sıkman	“üzüm presi”	sıla-	“elini silmek”
sıncı	“tecrübeli”	sındu	“pense”	sıtrak	“göğüs kemiği”
silig	“temiz”	silikçek	“salıncak”	simi-	“çiğnemek”
sinjir-	“sindirmek”	sinletmek	“inletmek”	sinjürmak	“sindirme”
sirinçe	“karınca”	sişük	“şişmiş”	sok parmak	“işaret parmağı”
soklamak	“hırslanmak”	sokla-	“aç gözülü olmak”	soluk	“soluk”
sor-	“emmek”	söken-	“yaslanmak”	söz sonı	“söz akışı”
sözçi	“haberçi”	su tart-	“su çekmek”	su tartmak	“su vermek”
suçı	“hamamcı”	suluk	“deriden yapılan su taşı”	surban	“pantolon”
susamış	“susuz”	suw	“su”	suwluğ	“sarık”
suwsa-	“susamak”	sünü	“bayrak”	sünüküp	“mızrak yaralısı”
süpür-	“ezmek”	sürç-	“tökezlenmek”	sürmiş	“kovulmuş, sürülmüş”
süründü	“herhangi nesnenin posası, çökeltisi”	sürüyüci	“tella”	sütçi	“sütçü”
süyek	“kapı sürgüsü”	süzme	“süzgeç”	şarluk	“sarık”
şarmak	“sarmak”	şaru başlı	“sarışın”	şaşmak	“serpme”
şavağlaş-	“savaşmak”	şavlecan	“cirit oyununda kullanılan ucu eğri uzun sopa”	şavmak	“hükmetme”
şavutti	“soğuk algınlığı”	şıgın-	“sığınmak”	şığınmak	“sığınma, saklanma”
şır-	“kaymak”	şırılmak	“sıyırma, kayma”	şu kar-	“su koymak”
tağay	“dayı”	tağuk yılı	“tavuk yılı”	tağan	“kazan”
talқан	“dövülmüş buğday”	tam-	“bitirmek”	tam	“dam”
tam	“duvar”	tamağ	“küçük dil”	tamlat-	“halletmek, tamam etmek”
tamuğ	“cehennem”	tançum	“lokma”	tap-	“bulmak”
tapın-	“hizmet etmek”	tarakla-	“tarak yapmak”	taran	“gelincik hayvanı”
tavan	“büyük kadeh”	tayıs	“atlas”	tegün	“kısı”
tek tur-	“susmak”	tepeg	“hububat kavanozu”	ter	“ter”
ter	“ücret”	terçi	“amele”	tergen	“kraliçe”
térgi tabak	“sofra”	térikçi	“çanakçı”	térikçi	“tahsildar”
terkle-	“hızlanmak”	terklemek	“aceleci”	terpegü	“keski”
terviş	“pergel”	tesir	“testere”	tewret-	“bükmek, eğmek”

tewşe-	“ıslanmak”	tırıklamak	“kanaat etme”	tik	“dağ yamacı”
tükme	“üç değnek üzerinde yapılan heykel”	tildem	“tercüman”	tilmaç	“tercüman”
tinsin-	“içmek”	tiñlemek	“dinlenme”	tiri	“deri”
titik	“zeki”	tüz	“tepe”	togduğ	“anneden kardeşi”
toķı	“çift”	toķışlag	“savaş”	tona	“süslü”
tonçı	“dokumacı”	toñ-	“donmak”	toñuz yılı	“domuz yılı”
toruğ	“rengi kırmızı ile siyah arasında olan”	tök-	“dağıtmak, dökmek”	tölçek	“doğurgan”
töleg	“ateşkes”	töpe	“baş”	tulon	“şakak”
tumağ	“grip, soğuk algınlığı”	tumluğ	“soğuk”	tut-	“dokunmak”
tutaş-	“tutuşmak”	tutur-	“tavsiye etmek”	tükne-	“dağlamak”
tülügen	“çaylak”	tüz-	“dizmek, düzenlemek”	tüzün	“halim; yumuşak huylu”
tağılmak	“dağılma”	řama' bol-	“açgözlü olmak”	řanağ	“burunun kemiği; ön kısmı”
řaňla-	“şasırmak”	řaşguk	“dışta olan”	şaşlaş-	“yükselmek”
řatkır almak	“tat almak”	şavişğan yılı	“tavşan yılı”	řıyla-	“şanssız olmak”
řoldur-	“doldurmak”	řopuğ	“diz kapağı”	şoyıcı	“suya kanmış”
u-	“muktedir olmak”	uçkun-	“yiğit olmak”	ukuşluğ	“akıllı”
ulus	“vilayet”	um-	“ummak”	umduçı	“açgözlü”
umdumak	“rica etme”	umrula-	“yumruklamak”	umtuçı	“tufeyli”
un ilegi	“un eleği”	unçı	“unu yapan veya satan”	urğun	“tohum”
urkılış-	“vuruşmak”	urlamak	“çağırma, seslenme”	us-	“kastetmek”
usay-	“reddetmek”	usmak	“kastetme”	usuğ	“sezme”
uşakçı	“dedikoducu, gıybetçi”	uwtan-	“utanmak”	uy-	“yoğurmak”
uyluk	“uyluk”	uymak	“müsamaha gösterme”	uz	“hazır, tetikte olan kadın”
uzun	“örs”	ügre Türk	“Türk şehriyesi”	üki	“baykuş”
ülgülemek	“tartmak”	ülgülüğ	“tartılmış bir şey”	ün-	“inat etmek”
ünmak	“inat etmek”	ür-	“üfleme, şişirmek”	ürkmek	“ürkme”
üste-	“yükseğe çıkma”	ütmiş	“yağda kızartılmış et”	vaşak	“ergen”
ya kur-	“yayı germek”	yaçan-	“edeplenmek”	yada-	“âciz olmak”
yağıcı	“savaşçı”	yağlağ	“yemeği kızartmak için kullanılan bakır kap”	yağmur	“sağanak yağış”
yağuk	“akrabalık”	yağur-	“yaklaşmak”	yağşı bol-	“iyi olmak”
yak-	“yakmak”	yaktuğ	“aydınlama aleti”	yaku	“çevrilmiş kürk”
yal	“ön ayakları ve ya elleri beyaz olan”	yalan-	“yanmak, alevlenmek”	yalın-	“yalakalık yapmak”
yalñuz	“yalnız”	yam	“gözdeki çöp”	yan başı	“kalça”

Aşağıda ise Paris nüshasında bulunup İstanbul nüshasında bulunmayan kelimeler gösterilmiştir. Bu kelimelerin sayısı 281 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2. Paris nüshasında bulunup İstanbul nüshasında bulunmayan kelimeler

min	“bin sayısı”	aylu bolmamış	“hamile olmayan”	yüküş	“çok, fazla”
kuş ötmek	“kuş ötmek”	doğurmuş	“doğuran kişi, anne”	bağlamak	“kipitli, kapalı”
kişnemek	“at kişnemek”	aylu	“hamile, gebe”	doğrı	“doğru, düz”
vuruş	“harp, savaş”	nemesiz	“boş, تنها, ıssız”	kelimeci	“mütercim”
dökülmüş	“dökülmüş, dökük”	řara dün	“karanlık”	oduncı	“oduncu”
aylu bolmuş	“hamile, gebe”	inçke	“ince”	yol şaklayıcı	“Hami, koruyucu”
dilsiz	“ebkem, dilsiz”	köntütar	“gamlı, kederli, üzüntülü”	ilçi	“resul”

hayırsız	“fasık”	tez kelig	“aceleci, evecen, hızlı”	baş şatıcı	“baş satıcı”
yarağçı	“Zırh, silah, kalkan vb. yapan kişi”	zindancı	“gardiyan, bekçi”	düdükçi	“düdükcü”
ta vulcu	“davulcu”	parsçı	“çitaya, parsa avlanma öğretene”	et şatıcı	“kasap”
ipligçi	“ip eğiren”	şabun	“sabun”	közin	“kereste, tahta, kütük”
dam	“ağ, nişan, tuzak”	anğalak	“bir tür tabanca veya tüfek yayı”	çabakü	“uzun halat”
düdük	“düdük”	yahlıg	“rebap, bir çeşit kemençe”	bıksun	“Arpa şarabı”
top	“top”	kurçak	“oyuncak”	eñilig	“kaş boyası”
sakır	“misk”	tennür	“tandır, ocak, fırın”	tügsiz	“saçsız”
çiçek	“su çiçeği”	kicelik aşu	“akşam yemeği”	ölüm aşu	“taziye yemeği”
kesmiş	“kesilmiş, dilimlenmiş”	ķavut	“ezme, buğday ezmesi, arpa ezmesi”	ķaymağ	“kaymak”
mezyer	“küçük sarık”	boy	“beden”	yig	“dikiş, dikiş izi”
ķubah	“ķürk, post”	ton içi	“elbise içi, astar”	uştan bağı	“elbise beli, pantolon beli”
torħa	“ipekli kumaş, ipek elbise”	ipkin	“mor renk”	ķömlök	“ķömlök”
yilpiç	“yelpaze, pervane”	maşe	“maşa, kısıkaç”	tırnaķ	“tırnak, toynak”
tıl	“atın kıcı”	keleç	“atın kâkülü, perçemi”	aħta	“hadım etmek, iğdiş etmek”
geçi	“keçi”	bızağ	“buzağı”	kılıç şapı	“kılıç şapı”
ķuşķun	“ķüskün, atın kuyruğ	yüne	“eyer altına konulan keçe”	tekeltü	“?”
arğalı	“ceylan”	turluķ	“çadırların üzerine örtülen örtü”	ķilim	“ķilim, halı”
bulak	“bulak, pınar”	sarıncak	“karınca”	sinök	“sinök”
ineş	“sınır, hudut”	kisek	“toprak parçası”	bazar	“pazar, çarşı”
gür (Far.)	“Kabir, mezar”	güristân (Far.)	“kabristan, mezarlık”	tatlı su	“tatlı su”
ķümirde	“pırasa”	piste	“fıstık”	tan yulduzı	“tan yıldızı”
elli	“elli sayısı”	on iki	“on iki sayısı”	on dörd	“on dört sayısı”
on biş	“on beş sayısı”	on altı	“on altı sayısı”	on sekiz	“on sekiz sayısı”
on doķuz	“on dokuz sayısı”	aķça	“akçe, dirhem”	aķça kes yir	“darphane”
ķarı	“kol, arşın, endaze”	oğ	“kefil, sorumlu”	yazılmış	“kader”
naħş	“nakış, işleme, motif”	bınçağış	“risk, tehlike”	ķırık	“kırık”
söz sağınçı	“sözde siyakat”	yazuķluğ	“hata, yanlış”	ķünesün	“stok, cephane, erzak, zahire”
ķızķına	“kızcağız”	geşite-	“işaret etmek”	biyür-	“öne geçmek, takaddüm etmek”
yamult-	“düzenlemek, ayarlamak”	bujla-	“bıkmak, canı sıkılmak, bezmek”	filan	“filan, falan”
ğam	“gam, keder, tasa”	ğussa	“gam, keder, sıkıntı, üzüntü”	ğamsız	“gamsız, kedersiz”
ağ	“zehirlenmek”	aldacu	“yan kesici”	anamak	“dayanmak, gücü yetmek”
arħa	“serçe parmağı”	aşağ	“aşağı, sefil”	atğ	“dayı”
aylu	“hamile”	azmı	“meni”	baruķ	“aşıkâr, görünen”
berķçi	“nakkaş, oymacı”	bayurla-	“söz vermek, vaat etmek”	bazar	“pazar”
bınçağış	“risk, tehlike”	bilen	“ile, birlikte”	bızağ	“buzağı”
boz-	“bozmak, feshetmek, iptal etmek”	böl-	“bölmek, hesap etmek”	bölek	“hediye”
cem (Far.)	“Meyve suyu, usare, öz suyu”	cabakü	“uzun halat, kalın ip”	cân	“ruh, nefis”

çap-	“koşmak, seğırtmek”	çavurmak	“deveran, dolaşım”	çeynemek	“çiğnemek”
çıban	“çıban”	çıça	“kısa süre, kısa zaman”	çömlek	“çömlek”
darı	“füme, tütsü, duman”	dam-	“damlamak”	darahıçı	“binici, süvari”
derkle-	“hızlandırmak”	diğdür-	“dindirmek, sükût etmek”	dīvâne bol-	“delirmek, mecnun olmak”
doğrı	“doğru, düz”	doğru	“güvenilir, emin”	doğut-	“dokumak, işlemek”
dost (Far.)	“aşık, sevgili”	dök-	dökmek	duçak	“cehennem”
düz yir	“ova”	ebük	“çavuş kuşu, ibibik”	egek	“eğe”
emik gün	“ılık gün”	gizlemek	“gizlemek”	gönül	“gönül”
güher	“kestane rengi”	güvük	“saman, kuru ot”		
habük	“tırız, gömlek ve benzeri giysinin yaka açıklığı”	haramzâde	“veledizina, gayrimeşru çocuk”	hayırsız	“günahkâr, fasık, suçlu”
ı-	“göndermek”	ibriş	“demet, buket”	iki yüzlüğ	“iki yüzlü, riyakâr”
inek	“inek”	ineş	“sınır, hudut”	ipek	“ipek”
ipkin	“mor, menekşe rengi”	irgöl-	“inat etmek, kibirlenmek”	itik	“etek”
iyrim	“eyer minderi”	iyük	“posa, tortu”	kadince	“kudretince, gücü yettiğince”
kalaycı	“kalaycı”	kaltar	“ganimet, yağma”	kalun	“tay”
kanı	“ince, zayıf”	karğun	“kargaya benzer, küçük leş yemez bir kuş”	kart	“kısır, kısırılık”
kavurmuş	“kavrulmuş, kızarmış”	kavut	“ezme, buğday ezmesi”	kaymağ	“kaymak”
keçi-	“gecikmek”	keleç	“atın kâkülü, perçemi”	keleyik	“kelebek”
kelimeci	“tercüman”	keñ	“geniş”	kert-	“kertmek, oymak, kazımak”
kırağuş	“cariye, kız çocuğu”	kicelik aşı	“akşam yemeği”	kilim	“kilim, halı”
kimşet-	“iptal etmek, silmek”	kirel-	“sağır olmak”	kişne-	“kişnemek”
kirşan	“üstübeç”	kiz	“keçe”	koçu-	“kucaklamak, bağına basmak”
kiş-	“atmak, koymak, bırakmak”	kor	“hamur, maya”	kösme	“kürek”
kurç temür	“çelik”	kuskun	“küsün”	kuşak	“kuşak, kemer”
kutur	“uyuz hastalığı”	kuban	“duvar, çit, sur”	kül	“kül”
künesü	“civa”	kutar	“bir şeyin dışı”	künesün	“stok, cephanesi”
mezyer	“küçük sarık”	mühür (Ar.)	“hatem, damga”	nağş (Ar. nağş)	“nakış, işleme”
ozgak	“çene, damak”	ödgi kız	“bakir, evlenmemiş kız”	ödiki kız	“bakir, evlenmemiş kız”
ög/öñ?	“temel, esas”	ögel	“burç, kale, hisar”	ölgin	“saklı, görünmeyen”
özle-	“seçmek, tercih etmek”	parsçı	“çitaya avlanmayı öğreten”	piste	“fıstık”
pus-	“gizlemek”	râzı bol-	“razı olmak”		
saç tuluñı	“şakak”	saruşlı	“sapsarı”	serâbân (Far.)	“peştamal, izar, örtü”
sıgın	“geyik, erkek geyik”	seyik	“sadır, bıçak”	sığrağçı	“maşrapa, ibrik”
sınğa-	“yükseltmek, artırmak”	sınğa-	“vurmak, çarpmak”	somurmak	“somurmak, emmek”
sonkulmak	“inilti, iç sıkıntısı”	söge-	“yaslanmak”	sovuğ su	“soğuk su”
sötkür	“harman arabası”	sürçek	“hikâye, öykü”	sukla-	“açgözlü olmak”
şerimsiz	“arsız, saygısı”			taşlaş-	“ilerlemek, yükselmek”
tawı	“çift, eş”	tekeltü	“?”	tesber	“testere”
tez kelig	“aceleci, evcen”	tıvar	“duvar”	tıy-	“menetmek,

					yasaklamak”
tırnak	“tırnak, toynak”	til	“atın kıcı”	tübe	“tepe”
tuzag/tozağ?	“bölge, konak yeri, mahalle”	tütün	“tütün, tütsü, duman”	tütünledi	“tütsüledi”
uçkur	“uçkur, kemer”	uluğ karın	“obur”	urmak	“yün eğirmek”
urul	“örs, demir alet”	urumış	“vurulmuş, dövülmüş”	usvu	“sürgü aleti”
uştan bağı	“pantolon beli”	uzan	“evren, felek”	ürüle-	“havlamak”
ütergü	“matkap”	yabılkaç	“kulunç, kolon iltihabı”	yawa	“karıştırma, halita”
yalan-	“yalakalık etmek”	yamult-	“ayarlamak, düzenlemek”	yarlaş-	“yaraşmak”
yebün	“hatmi çiçeği rengi”	yiglig	“iğ, eğirmen konulan yer”	yişim	“tozluk”
yyir	“kokmuş, çürümüş”	yogađı	“yok oldu, gizlendi”	yozhuğlığ	“tahriife uğramış, bozulmuş”
yovu ğıl-	“yok olmak, kaybolmak”	yumruğla-	“yumruklamak”	yuşlağ	“pusu, barnak, sığınak”

Bu farklılıkların dışında İstanbul nüshasında mevcut olup Paris nüshasında bulunmayan bir bölüm vardır. İstanbul nüshasında 20. bölüm olan “Zamanlar” kısmından sonra Türklerin On İki Hayvanlı Takvimi ve tarihi hakkında muhtasar bir bilgi verilir ve On İki Hayvanlı takvimdeki ay adları açıklanır. Bu bölümdeki ay adları aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 3. İstanbul nüshasında bulunup Paris nüshasında bulunmayan On İki Hayvanlı takvim

<p>sıçğan yılı “fare yılı” pars yılı “kaplan yılı” balık yılı “balık yılı” at yılı “at yılı” biçin yılı “maymun yılı” it yılı “köpek yılı”</p>	<p>sığır yılı “inek yılı” tavişğan yılı “tavşan yılı” yılan yılı “yılan yılı” koyın yılı “koyun yılı” tağuk yılı “tavuk yılı” toñuz yılı “domuz yılı”</p>
---	--

5. Sonuç

Paris nüshası ve İstanbul nüshası arasında birçok noktada ortaklık göze çarpmaktadır. Bununla birlikte iki nüshada çok miktarda farklılık da bulunmaktadır. Belirgin farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda iki nüshanın genel özellikleri hakkında şunlar söylenebilir:

1. Paris nüshası /t-/ ve /d-/ sesleri bakımından *dil* “dil”, *dön-* “dönmek”, *doğmuş* “doğmuş”, *degince* “degince, -e kadar”, *dile-* “dilemek”, *ditre-* “titremek”, *dirig* “diri”, *duş-* “tutmak”, *deri* “deri”, *deli* “deli”, *doğuz* “dokuz”, *dağ* “dağ” vb. birçok örnekte olduğu gibi /d/ tarafındadır. İstanbul nüshası ise *til*, *tön-*, *toğduk*, *tegince*, *tile-*, *tepre-*, *tirig*, *tuşaş-*, *tiri*, *tilbe*, *toğız*, *tağ* vb. misallerde olduğu gibi genellikle /t/ tarafındadır. Kelime başı /d/ sesi Oğuz grubu özelliği iken kelime başı /t/ sesi Kıpçak ve Harezmi Türkçelerinin bir özelliğidir.

2. /k-/ ve /g-/ sesleri bakımından Paris nüshası genellikle /g-/ tarafındadır. Paris nüshasında bulunan *gelin* “gelin”, *geyik* “vahşi hayvan”, *gel-*, *gün* “gün, güneş” gibi misallerin İstanbul nüshasındaki karşılığı *kelin*, *kiyik*, *kel-*, *kün’dür*. Kelime başı /g/ sesi genellikle Oğuz Türkçesinin bir özelliği iken kelime başı daha çok /k/ sesi Harezmi-Kıpçak Türkçesine ait bir sestir.

3. İstanbul nüshasında ikinci teklik şahıs eklerinde ve ilgi hâli eklerinde damaksıllaşma temayülü vardır. Paris nüshasında ise bu eklerde genel olarak damaksıllaşma kaybolmuştur. Paris nüshasında *kimnindür* “kimindir”, *begnin* “beyin”, *yidin* “yedin”, *bizin* “bizim” gibi kelimeler İstanbul nüshasında damaksıl biçimde *kimniñdür*, *begniñ*, *yidiñ*, *biziñ* şeklindedir. Damak /ŋ/’indeki bu farklılık Paris nüshasının ayırt edici özelliklerinden biridir.

4. Ayrılma hâli ekleri Paris nüshasında daha çok +dAn şeklinde iken İstanbul nüshasında ekin +dIn biçimleri de vardır. Paris nüshasındaki *menden* “benden”, *senden* “senden”, *İrak’dan* “İrak’tan”, *yirden* “yerden” şeklinde

+dAn ayrılma hâli ekiyle yazılan kelimeler İstanbul nüshasında +dIn ayrılma hâli ekini alarak *mendin, sendin, 'İraq'dın, yirindin* şeklinde yazılmıştır. Ayrılma hâli eki olarak kullanılan +dIn eki Harezmi ve Kıpçak Türkçelerine mahsus bir durumdur. Oğuz Türkçesinde ayrılma hâli eki düzenli olarak +dAn biçiminde kullanılır.

5. Paris nüshasında ünlülerde bir yuvarlaklaşma eğilimi görülmektedir. İstanbul nüshasında *atım* “atım”, *bıçaķım* “bıçağım”, *bardım* “vardım”, *menim* “benim”, *yavız* “kötü”, *ayık* “ayık, ayılmış” vb. birçok kelimedede ekler düz ünlü iken aynı kelimeler Paris nüshasında *ațım, bıçaķum, bardum, menüm, yavuz* ve *ayuk* şeklinde yuvarlak ünlüyle yazılmışlardır.

6. /-k-/, /-k/, /-g-/ ve /-g/ sesleri İstanbul nüshasındaki kelimelerde genellikle mevcutken Paris nüshasındaki bazı kelimelerde sesin düştüğü görülmektedir. Paris nüshasında *süçü* “tatlı”, *isi* “sıcak”, *elli* “elli sayısı”, *bitimek* “yazmak”, *yüzici* “yüzücü” örnekleri İstanbul nüshasında *süçüg/süçük, isik, ilig, bitiglemek* ve *yüzgüci* biçiminde yazılmıştır.

7. Kelime içi ve kelime sonu /ğ/ sesi Paris nüshasındaki bazı örneklerde düşmüştür. İstanbul nüshasında bulunan *boyağcı* “boyacı”, *kan alğucu* “şişe çeken, hacamatla uğraşan”, *yapurğak* “yaprak”, *saruğ* “sarı”, *açığ* “acı”, *suw* “su”, *kapuğcı* “kapıcı”, *tarığ* “darı” gibi kelimeler Paris nüshasında *boyacı, kan alıcı, yaprak, saru, aci, su, kapuıcı, daru* şeklinde yazılmıştır. Kelime sonundaki /ğ/ sesinin düşmesi Oğuz grubu Türk lehçelerinin bir özelliğidir. Harezmi ve Kıpçak Türkçelerinde bu ses düşmez.

8. İstanbul nüshasındaki *yadağ* “yaya” ve *adağ* “ayak” kelimeleri Paris nüshasında *yayağ* ve *ayağ* biçiminde de yazılmıştır. *yadağ* ve *adağ* kelimelerindeki /-d-/ sesi Harezmi ve Kıpçak Türkçelerine mahsus bir sestir. Oğuz Türkçesinde bu ses genellikle /-y-/ sesine dönüşür.

9. İstanbul nüshasının ayırt edici özelliklerinden bir diğeri peltek /d/ sesinin görülmesidir. Paris nüshasında sadece “edgü” misalinde görülen /d/ sesinin İstanbul nüshasında *idirim* “eyer minderi, eyer yastığı”, *edgürek* “daha iyi”, *ederle-* “eyerlemek”, *bediz* “nakış, oyma”, *sanduvaç* “bülbul” gibi birçok kelimedede görülmesi dikkat çekicidir. İstanbul nüshasındaki peltek /d/ sesinin varlığı geçiş dönemi eserlerinin yani Harezmi ve Kıpçak Türkçelerinin bir özelliğidir.

Bütün bu ayırt edici özellikler bize şunu göstermektedir; üzerinde çalıştığımız Paris nüshası Oğuzca etkisindeki Anadolu ve Azerbaycan sahasında istinsah edilmiş görünmektedir. İstanbul nüshası ise Paris nüshasına nazaran daha çok Harezmi-Kıpçak Türkçesi özelliği barındırdığından dolayı doğu grubu Türk lehçelerinin bulunduğu bir sahada istinsah edilmiş görünmektedir.

Paris nüshasında bazı kelime sonu /ğ/larının düşmesi, İstanbul nüshasında görülen peltek /d/ sesi ve *yadağ, adağ* gibi kelimelerde bulunan /-d-/ sesi ve İstanbul nüshasında kullanılan +dIn ayrılma hâli eki, İstanbul nüshasının Paris nüshasından daha önceki tarihlerde istinsah edildiğini yahut da bu nüshanın Harezmi özelliklerini daha çok muhafaza eden bir nüshadan istinsah edildiğini göstermektedir.

Kaynakça | References

- Al-Jasimi, S. M. A. (2018). *İbnü Mühennâ Lügati (Kitâb Hilyetü'l-İnsân ve Helbetü'l-Lisân)(Metin-dil özellikleri-dizin)*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir
- Bloch, E. (1932). *Catalogue des manuscrits turcs* (Cilt 1). Paris: Bibliothèque Nationale.
- Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi I-II* (Cilt 2). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Karagözlü, S. (2016). *İbnü Mühennâ Lügati (Kitâb Hilyetü'l-İnsân ve Helbetü'l-Lisân) (Metin-dil özellikleri-dizin)*
- Karagözlü, S. (2018). *İbnü Mühennâ Lügati Türkçe Kısmı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Melioranskiy, P. (1900). *Arab' Filolog'O Turetskom' Yazık'*. Sanktpeterburg: Tipografiya imperatorskoy akademi nauk'.
- Mühennâ, İ. (1338-1340/1922). *Hilyetü'l-insân ve halbetü'l-lisân*. (Kilisli Rıfat Bilge, nşr.) İstanbul.
- Poppe, N. (2017). *Mukaddimetü'l-Edeb Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*. (M. Kaçalın,) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Taymas, A. (1988). *İbni-Mühennâ Lügati*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara